

ÖZİ KALESİNİN DÜŞÜŞÜYLE İLGİLİ BİR ŞİİR

Inci Enginün

British Museum kütüphanesinde çalışırken, elime tesadüfen bir kitap geçti. Kapağında şunlar yazılıydı : «Nazm-ı Halil Efendi. Klagelied über den Verlunst Okzakow's, von Chalil Efendi, Imam Bey der Moschee von Sultan Suleiman in Constantinopel. Mit dem Türkischen Texte, und Verschiedenen Erläuterungen. Nebst einer französischen Uebersetzung. Wien bey Gräffer dem jüngern 1789.» Baştan ilk altı sayfası eksik olan bu kitap kütüphanede G. 16843 sayıdadır.

Kitapta yirmiyüç beyitlik bir şiirin türkçesi (ilk altı mısraı eksiktir), almanca ve fransızca tercümeleri ve metinde geçen özel adlarla ilgili notlar yer almaktadır. Kitabın başında ilk beyitleri noksan olan türkçe metin, almanca tercüme ve notları bulunmakta ve bunları «Elégie sur la Perte d'Okzakow, par Halil Efendi, Imam à la Mosquée de Sultan Suleiman à Constantinople. Avec des notes relatives aux personnes dont il y est parlé» takdimiyelerle bir önsöz ve metnin fransızca tercümesi takip etmektedir. Fransızca önsözde şöyle denilmektedir :

«Halil Efendi Türk şairlerinin önde gelenlerindedir, ancak eğer zaman Türkiye'den gelen her şeye karşı ilgiyi arttırmağa müsait bulunmasa bile, naşir, okuyucuların bu tercümeyi memnuniyetle kabul edeceğini sanmaktadır. Avrupa'da Türk dilini bilen şahıslar pek az olduğu gibi, İslâmiyete dair eserler de hemen hiç bilinmemektedir. Bu mersiye hem onların şiiri hakkında bir fikir verecek, hem de Özi'nin düşüşünün Müslümanlar üzerindeki tesirini bildirmeğe yarayacaktır. Zira bir şair hislerini böyle ifade ederse, halkın feryatlarının nasıl olacağı tasavvur olunabilir. Şiirin manzum olarak çevrilmesi arzu edilirdi, fakat bu onun tesirini zayıflatmış olacaktı. Fransızca kafiyesiz şiire tahammül edilmediği için lâzım gelirdi ki tercüme de kafiyeli olsun, fakat o zaman şiirin tesiri büyük nispette azalacak, bazı kelimeleri çı-

karmak yahut da tatsız eklemeler yapmak gerekecekti. Türk üslubu hakkında bir fikir vermek için harfi harfine tercümeyle önem verildi.»

1787-1792 Osmanlı-Rus-Avusturya savaşı sırasında Osmanlıların Rus cephesinde uğradıkları yenilgi dolayısıyla yazıldığı belirtilen bu şiir, edebî bir değer taşımamakla beraber, hemen hemen yazıldığı tarihte, iki batı diline çevrilmesi ve basılması bakımından üzerinde düşünülmeğe değer bir vesikadır. Eserde «Türklerin ileri gelen bir şairi» olarak takdim edilen Halil Efendi'den kaynaklar bahsetmemektedirler. Kendisi hakkında biyografik hiç bir bilgi bulamadım.

Avrupalıların türkten yaptıkları tercümele bugün bile, sayı bakımından pek azdır. Gibb gibi bazı âlimlerinin tamamıyla ilmi düşünceyle yaptıkları tercümele dışında bazı eserlerin hangi kaygularla yabancı dillere çevrilebildiklerini izah etmek güçtür. Bu şiire bakarak, batılının, asırlar boyu korktuğu Türklerin zayıflıklarını gösteren eserlerden hoşlanmış olduğu söylenebilir. Halil Efendi'nin Rus cephesindeki yenilgi dolayısıyla söylediği belirtilen ve hiç bir edebî değeri olmayan bu şiirin de propaganda gayesiyle Almanca ve Fransızcaya çevrilmiş olduğunu sanıyorum.

Osmanlı devletini parçalamak ve yok etmek gayesiyle başlatılan bu savaşta Avusturya cephesinde savaş Türklerin lehinde, fakat Avusturya'nın müttefiki Rusya'nın savaştığı Rus cephesinde Türklerin aleyhindedir. Avusturya cephesinde Şebes galibiyetinden önce Gazi Hasan Paşa Rus cephesinden gönderdiği haberde, Özi nehri ağzındaki Pirezen adasının Rusların eline düştüğünü bildirir. Yusuf Paşa bu haberi derhal tersine çevirerek, Özi önünde Ruslar mağlup edilmiştir şeklinde sokar ve ilân ettirir. Gerçekten de bu haber ordu üzerinde müsbet bir tesir yapar, Nemçe askerinin de maneviyatı bozulur¹. Bütün bu bilgilerin ışığında Özi'nin düşüşüne dair akisleri taşıyan bu şiirin tercümesinin bir propaganda havası taşıdığı düşünülebilir. Adeta bu şiirle bezgin Avusturyalıları «korkmayın, Türkler de korkuyorlar» denilmek istenmiştir.

1792 de bu savaş sonunda yapılan Yaş anlaşmasıyla Özkurt bölgesi ve Özi kalesi Rusya'ya bırakılmıştır.

Özi kalesinin düşmesi, kalede bulunan kadın ve çocuklara varana kadar herkesin çığnemesi ve kale muhafızı Hamid Hüseyin Paşa'nın esir düş-

1 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı tarihi* IV, 1. kısım, Ankara 1956, s. 533.

mesi haberi, İstanbul'da büyük üzüntü yaratır. Hattâ Abdülhamid I bu haberi aldıktan sonra ölür².

Bu şiiri kendisine gösterdiğim Prof. Dr. Mehmet Kaplan, çok makul görünen bir başka ihtimal ileri sürdü : Bu şiir türkçeyi iyi bilen bir Avrupalı tarafından, propaganda gayesiyle yazılmıştır. Prof. Dr. Mehmet Kaplan'ın bu kanaate varmasının sebepleri dört noktada toplanmaktadır : 1. Şiir vezinsizdir. Kafiye düzenine azamî dikkat gösterilmiş olmasına rağmen yer yer sakattır. Halbuki medrese terbiyesi almış olan bir imamın aruz veznine ve kafiye düzenine hâkim olacağı tabiidir. 2. Şiirde hezimet duygusu işlenmiştir. Bazı beyitler inanılmaz bir umutsuzluğu aksettirmektedir. Hattâ bu umutsuzluk, «Meftûhdur bâb-ı İstanbul adüvv-i bi-imana» mısraında olduğu gibi bir çeşit temenni halini almaktadır. 3. Kaynaklarda bu şairin biyografisine veya başka eserlerine rastlanmamıştır. 4. Batıda Türkleri kötülemek kastıyla Türkler tarafından yazılmış gibi gösterilen başka kitaplar da vardır.

Aşağıda Avusturyalıları güçlendirmek gibi psikolojik bir gaye ile bir Avrupalı tarafından bir Türk imamına izafe edilerek söylenmiş olması muhtemel bulunan bu şiirin metnini veriyorum³. Kitabın eksik olan ilk altı sayfasında neler bulunduğu hakkında hiç bir fikrim yok, ancak metnin türkçesinde eksik olan beş beyit, Fransızca tercümesinden türkçeye nakledilerek tamamlanmış ve parantez içinde gösterilmiştir⁴.

2 Özi kalesinin düşüşü hakkında bak. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, a.e. s. 519 v.d. Cevdet Paşa, *Tarih*, Dersaadet 1309, c. IV, s. 140 v.d.; Abdülhamid I, Hasan Paşa, (Cezayirli, Gazi) maddeleri, *İslâm Ansiklopedisi*.

3 Tarihî kaynaklarla ilgili bilgiyi derlememe yardım eden Dr. Sevim İlgürel ile Fransızca tercümede yardımını gördüğüm Dr. Zeynep Kerman'a teşekkür ederim.

4 Bu beş beytin Fransızca tercümeleri şöyledir :

- Hélas! Ozu(a) est une proie qui est tombée trop tôt dans les terres de l'ennemi. Les méchants Gaüres s'enflent d'orgueil sous la couronne de la victoire(a).
  - Leurs glaives étincelans ont forcé par assaut les remparts de la forteresse, et le Musulman y porte les chaînes de la servitude.
  - La foudre qui sort de leurs canons a renversé les murs d'airain, et semblables à des torrens de feu les ennemis de la foi se sont répandus dans Ozu.
  - Aux cris de tristesse le ciel se couvrit de nuage, les vents mugirent et la mer s'éleva en écumant.
  - Remplie de consternation elle jetta la nacelle sur le rivage, et ce fut ainsi que le musulman apprit son terrible malheur(b).
- (Metnin orijinalindeki imlâya sadık kalınmıştır.)

ŞİİR

(1. Heyhat! Özi düşman topraklarına çok çabuk düşen bir şikâr oldu. Kötü gavurlar zafer tacı altında gururdan kabarıyorlar.

2. Onların parlayan kılıçları hücumla kalenin surlarını zaptetti ve Müslümanlar orada kölelik zincirini taşıyorlar.

3. Topların şimşeği tunçtan duvarları devirdi ve din düşmanları ateş selleri gibi Özi içinde yayıldılar.

4. Keder çığlıklarıyla gökyüzü bulutla kaplandı, rüzgarlar inledi ve deniz köpürerek yükseldi.

5. Yeisle dolu tekneği sahile fırlattı ve böylece Müslümanlar başlarına gelen müthiş felâketi öğrendiler)⁵.

6 Zâr zâr ağlayup akar dîdemizden kan
Hâk-i helâke sancağımız oldu galtaş

7 Halel erdi esas-ı âl-i Osman'a
Meftûhdur bâb-ı İstanbul adüvv-i bî-imâna

8 Hezâr âh u figanla gerek sıbyân u nisvân
Kimi Ahmed Paşa çağırır kimi Süleyman

9 Veli Ahmed ü Süleyman u nice dilir
Moskov u Nemçe'nin zencîrindedir esîr

5 1 ve 5 nci beyitlerde birer not vardır :

a. Ozu. Oczakow'un Türkler tarafından adlandırılışı böyledir. Tatarca bir kelimedir.

b. Gizlice İstanbul'a Özi'nin zaptedildiği haberini götüren bir gemi maalesef fırtınaya maruz kaldı ve kıyıya vurdu. Halk, divanın saklamak istediği hezimetten bu surette haberdar oldu.

10 Şevket-i azîm ile kalkup Yusuf Paşa
Memâlik-i küffâra kıldı istilâ

11 Veli kılup avdet hâli kaldı Banat
Kâfire zarar bize olmadı menfaat

12 Münhezim oldu Bosna'da nice taburu
Gazileri helâk etti adüvv-i mağruru

13 Veli yine gelip â'dâ-yı bed-tedbir
Hem Dobice hem Novi'yi kıldı teshîr

14 Darb u harbe kadir olmadığı cihetten
Ma'zûl oldu Feysi Paşa devletten

15 Yerine Abdi Paşa oldu nasb u ta'yîn
Kim re'y ile Belgrad küffârdan oldu emîn

16 Veli küffâr hükûmetine geçti Boğdan
Hotin'i terkedüp firâr etti Süleyman

17 Vezirler gelüp otururken divanda
Sırren meşvere ettikleri zamanda

18 İsmail kaldı Özi'de bilâ imdâd
Hamle edüp Moskov kal'eyi kıldı berbad

19 Ümmet-i Muhammed oldu melûl ü perişan
Zirâ beyhûde gidüp geldi Gazi Hasan

20 Ya Rab nazar eyle bu ibâdın hâline
Kerâmetinle kudret ver tîg ü koluna

21 Gerçi günâhına lâyıktı bu cezâ
Mahvolsun nâsiyesinden bu kazâ

22 Vikaye eyle kâfirden dîn-i mübîni
Zafer-yâb eyle dâima cünûd-ı müslimîni

- 23 Ayâ-yı dest açup söylerim bu kelâmı
Hayırlı olsun ya Rab bu seferin encâmı

Türk yazarlarının da Özi faciasıyla ilgili şiirler yazmış olmaları veya bazı şiirlerinde bu faciaya temas etmiş olmaları muhtemeldir. Nitekim, Ziya Paşa, «Fihrist-i şâhân-ı âl-i Osman» adlı şiirinde Özi faciasından şu mısralarla bahseder :

Hotin elden gidip Rusya hasretti Özi hasnın
Geçirdi seyfden bir yirmi beş bin ehl-i imânı⁶.

6 *Külliyat-ı Ziya Paşa, İstanbul 1324, s. 81.*